

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2002-06-07

UDK 726.591:94(497.4 Padna)*8"

KAMNITA ZGODNJESREDNJEVEŠKA ORNAMENTIRANA FRAGMENTA IZ OKOLICE KOPRA*

Matej ŽUPANČIČ

Pokrajinski muzej Koper, SI-6101 Koper, Kidričeva 19
Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: matej.zupancic@zrs-kp.si

IZVLEČEK

V članku je obravnavan ornament na kamnitih fragmentih iz zgodnjega srednjega veka iz vasi Padna in Krkavče v istrski Sloveniji. Grafična rekonstrukcija omogoča interpretacijo celote kot plutej; na osnovi analogije iz Gradeža je pripisan aktivnosti gradeškega patriarha in istrskega metropolita Fortunata. Ornament izrazito geometrijskih oblik je sestavljen iz šestih zaključenih trotračnih trakov, od katerih sta dva koncipirana centralno in sta v posebnem zrcalnem odnosu, ostali štirje trakovi pa poleg zrcaljenja izražajo tudi medsebojne zamike (translacijo) in zasuke (rotacijo).

Plutej je datiran v čas neposredno po shodu v Rižanu leta 804, kjer je bil navzoč tudi Fortunat, kot eden izmed njegovih pobudnikov, udeleženc in tudi podpisnik. Navzočnost plastike s pleteninasto ornamentiko potrjuje domnevo o ohranitvi prebivalstva in upravnih struktur podobno kot v ožjem koprskem teritoriju, poznanem iz listine s shoda leta 804, tudi na območju Padne in Krkavč.

S prispevkom je tudi dopolnjeno dosedanje poznavanje pleteninaste plastike (Sagadin; Žvanut) v istrski Sloveniji.

Ključne besede: zgodnji srednji vek, 9. stoletje, karolinško obdobje, arheologija, Padna, istrska Slovenija, Gradež, pletenina, ornament, plutej, patriarh Fortunat, percepcija, simetrija

TWO EARLY MEDIEVAL ORNAMENTED STONE FRAGMENTS FROM THE SURROUNDINGS OF KOPER**

ABSTRACT

The article discusses the ornament on two stone fragments from the early Middle Ages found in the villages of Padna and Krkavče in Istrian Slovenia. A graphic reconstruction allows us to determine that both fragments were part of a pluteus. The pluteus with distinctive geometrical shapes consists of six complete tripartite ribbons. Two ribbons have a central position and are in a special mirror relation while the other four ribbons in addition to mirroring express reciprocal translations and rotations. Based on the analogy with the pluteus from Grado, it can be ascribed to the activities of Fortunatus, Patriarch of Grado and Metropolitan of Istria.

The pluteus can be dated to the period immediately following the placit of Risan held in 804, which was also supported, attended and underwritten by Fortunatus. The presence of the knitwork-ornamented pluteus confirms the assumption of the preservation of the population and administrative structures in the territories of Padna and Krkavče, similarly to the narrow territory of Koper, known from the Placit document.

This contribution also provides a supplement to the existing knowledge of knitwork plastic art (Sagadin; Žvanut) in Istrian Slovenia.

Key words: Early Middle Ages, 9th century, Carolingian period, archaeology, Padna, Istrian Slovenia, Grado, knitwork, ornament, pluteus, Patriarch Fortunatus, perception, symmetry

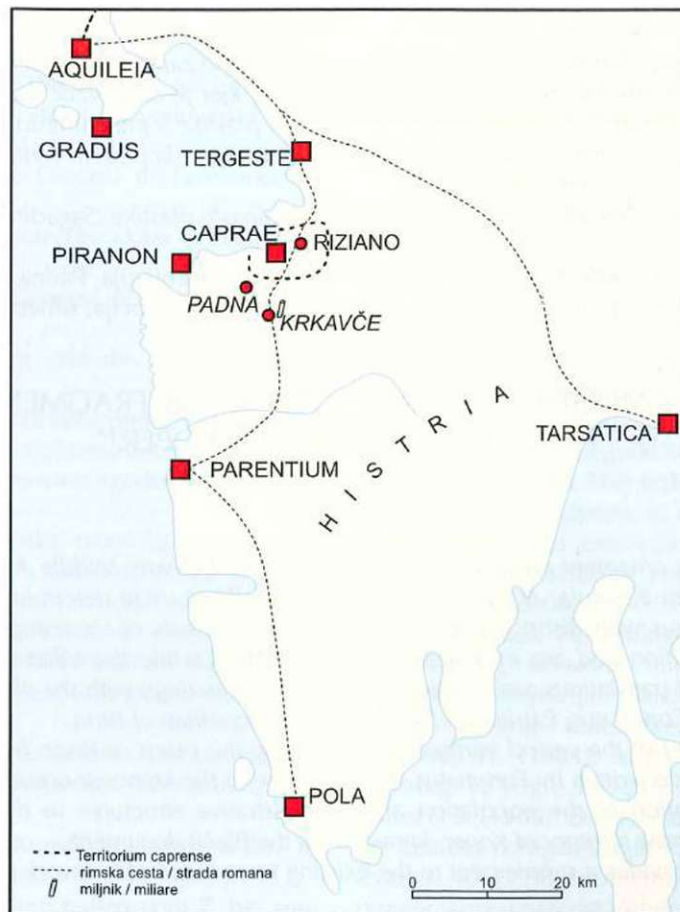
* Padna, cerkev sv. Blaža (Občina Piran); Krkavče, ž.c. cerkev sv. Mihaela (Mestna občina Koper), oboje Slovenija.

** Padna, St Blasius' Church (Municipality of Piran), Slovenia; Krkavče, Parish Church of St Michael (Municipality of Koper), Slovenia.

Plastika s pleteninasto ornamentiko je pri nas razširjena predvsem na ozkem obalnem pasu istrske Slovenije; izjema so najdišča: Sv. Jurij pri Batujah v Vipavski dolini, Slivnica pri Mariboru in Cmurek na skrajnem severovzhodu države (Sagadin, 1977). Takšno distribucijo najdb pripisujemo historičnim razmeram v zgodnjem srednjem veku, veliko število zgodnejših kosov ob ozkem pasu morske obale (Sl. 1; Sl. 2) pa še posebej ohranitvi romanskega prebivalstva in lokalnih struktur v zgodnjem srednjem veku (Župančič, 1991; Vidrih Perko, Župančič, 2002). Iz mesta Koper in iz okolice Kopra je znanih kar nekaj primerkov kamnite plastike s pleteninasto ornamentiko, ki so pritegnili pozornost (Leiss, 1911; Inventario, 1935; Šribar, Strenar, 1972; Sagadin, 1977; 1981; 1991, kat. 82-88; 1997; Korošec P., 1979). Za Istro nasploh tudi M. Vicelja

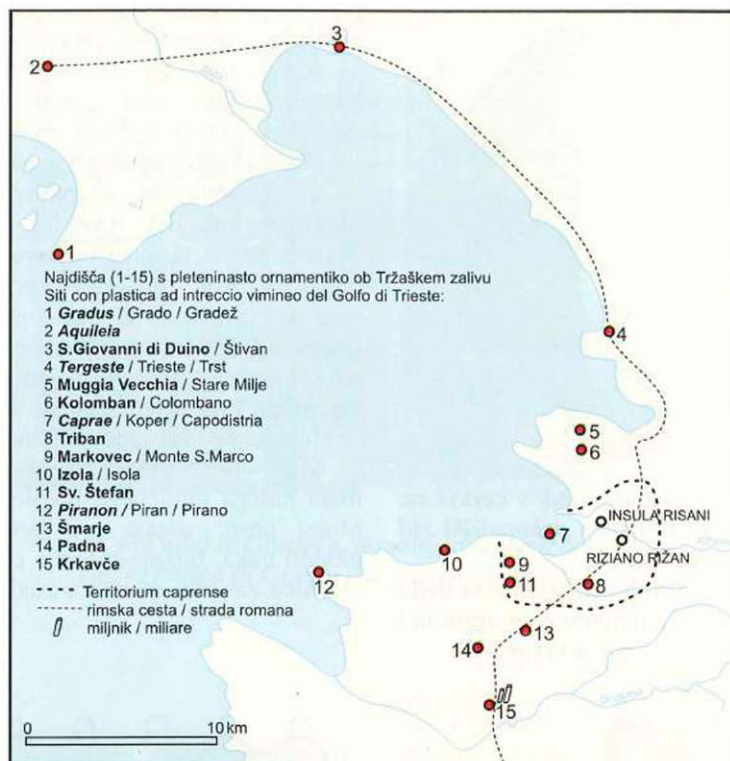
(Vicelja, 1997), ki pa ne upošteva izolskega primerka (Župančič, 1981, 64); vrsto člankov preglednega, tudi deloma teoretskega značaja, je v zadnjem času prispevala K. Žvanut (Žvanut, 1999; 2000, 36-41; 2002). Za Trst je dober kataloški pregled v zadnjem času pri M. L. Cammarata (1979).

V prispevku¹ bomo poskušali integrirati in rekonstruirati ornament na treh odlomkih: (A) iz Padne (Zadnikar, 1960; Sagadin, 1977, št. 21; 1981, 60, št. 18) in na fragmentu (B) s Krkavč (Sagadin, 1977, št. 16; 1981, 58/59, št. 13) ter na malem odlomku (C) iz Pokrajinskega muzeja Koper (Sagadin, 1977, št. 22; 1981, 26). Do sedaj so bili datirani različno, padenski (B) in "muzejski" (C) v prvo polovico 9., krkavški (A) pa v 9. stoletje. Vsi trije so iz, na prvi pogled enakega, odličnega belega marmorja.² Identična zasnova ornamenta

Sl. 1: Položaj Padne, Krkavč in Kopskega teritorija (Territorium Caprense) ter rimske ceste v Istri.
Fig. 1: Posizione geografica di Padna, di Krkavče, del "territorium Caprense" e della strada romana in Istria.

- 1 Rahlo dopolnjeni prispevek bo objavljen v italijanskem jeziku na drugem mestu.
- 2 Kamen z arkadnim motivom je dipl. ing. Mladen Hvala iz Pazina določil kot marmor, verjetno iz Grčije (dopis št. 2832, 11. 6. 1986, "Kamen", Pazin).

Sl. 2: Karta razprostranjenosti plastike s pleteninasto ornamentiko ob Tržaškem zalivu.
 Fig. 2: Diffusione del rilievo con decorazione a intreccio nei territori intorno al Golfo di Trieste.

je vzrok za našo trditev, da so prvotno pripadali enemu kosu, ki je bil razbit in predelan, posamezni deli pa so danes vzdani oziroma shranjeni na različnih mestih, le o malem odlomku (C) iz koprskega muzeja je bila izražena domneva, da morda sodi k odlomku iz Padne.³ Odlomek (A) je iz prvotne večje ornamentirane plošče prirejen v oktagon⁴ in služi danes za podlago kropilniku v p.c. sv. Blaža v Padni (Sl. 3). Glede na domačo tradicijo smemo domnevati, da je bil prenesen iz cerkvice sv. Katarine vzhodno od vasi.⁵ Sklepati bi mogli, da so prirejanja prvotne plošče opravili po opustitvi te cerkve; tedaj bi "nastal" tudi mali fragment, ki je danes vzdan v zid starega pokopališča (Sl. 4) ob cerkvi sv. Mihaela v Krkavčah.⁶ Tretjega odlomka (C) v nadaljnji obravnavi zaradi neznatnosti ne bomo posebej obravnavali; pomaga nam le uganiti debelino (7,5 cm) prvih dveh (Sl. 5).

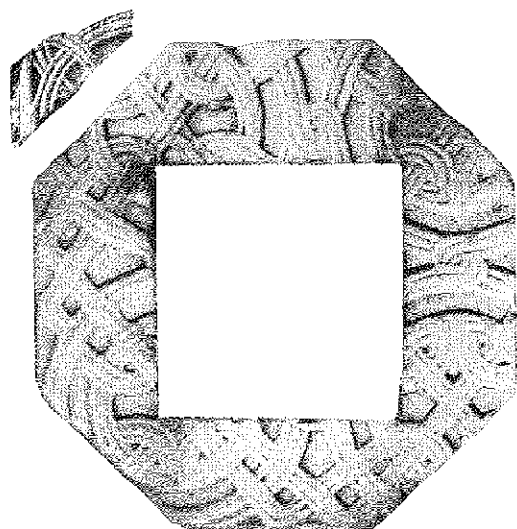
Navidezna zamotanost prepleta na odlomkih, pa tudi nepazljivost, ali pa skrajna fragmentarnost ostankov lahko povzročijo nejasne, ali pa celo napačne rekonstrukcije in interpretacije. Opredelitev ornamenta, pa čeprav je ohranjen v celoti, na ketlaški sponi z Bleda (Valič, 1964, T. 5.5; Šribar, 1987, T. 2.1) je takšen primer. Andrej Valič je interpretiral dvotračni preplet, ki da izrazito in enostavno nastaja s 'prostoročno' potezo kot presek treh sekajočih se krogov, kot 'troglavi lik na štiri strani' (Valič, 1997, 8-19, 28). Dejansko pa so na blejski upodobitvi v krog z deformacijo stlačeni štirje takšni "troglavi liki", da bi upodobili križ – kar je sicer prepoznal brez težav Sagadin (1991, 43) – ne pa, da bi poudarili trojnost, kot domneva Valič. Domnevna 'troglavost' je torej podrejena podobi križa.

3 Domačini v Padni se zavedajo od nekdaj, da spadata odlomka A in B skupaj!

4 M. Zadnikar piše, da je bil obsekan "šesterokotno".

5 Priprava je posredoval prof. A. Pucer, Padna 52. – Pokrajinski muzej Koper hrani v etnografskem rokopisnem zvezku D. Vodopivca 16/25 skico s položajem sakralnih objektov (Sv. Blaž, Sv. Katarina, Sv. Saba, Sv. Ivan).

6 Zanimivo misel dodaja E. Gardina, dober poznavalec razmer v koprski škofiji: v preteklosti naj bi prihajalo iz Kopra ob iniciativi lokalnih župnikov (skupaj s slikarskim in kiparskim okrasom za cerkve) lahko tudi zgodnjesrednjeveško kamnito gradivo.

Sl. 3: Odlomek A kot podlaga za kropilnik v cerkvi sv. Blaža v Padni in odlomek B, vzdan v pokopališki zid cerkve sv. Mihaela v Krkavčah.

Fig. 3: Frammento A, basamento di acquasantiera della chiesa di S. Biagio a Padna e frammento B, murato nel camposanto della chiesa di S. Michele a Krkavče.

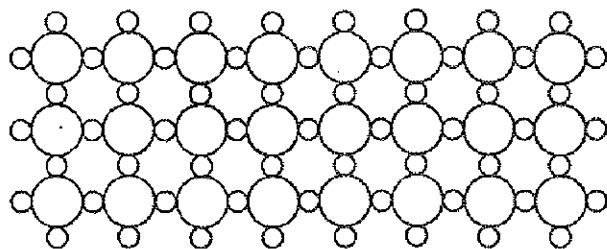
Sl. 4: Odlomek C v Pokrajinskem muzeju Koper.

Fig. 4: Frammento C, Museo Regionale di Capodistria.

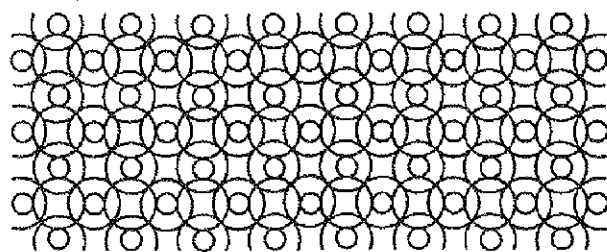
Milan Sagadin je bil leta 1981 pri opisu padenskega fragmenta nekolikanj nedorečen, a ga kljub temu, pa tudi prav zaradi tega, navajamo: "Silno bogat preplet govori za varianto ploskovnega ornamenta 7a, in sicer ji je najbliže motiv 7č, ki po kronološki tabeli sodi v 9. stoletje. Ploskev prepreda mreža vozlanih okroglih zank, med katere se vpletajo motivi prest, ki po dva in dva tvorijo krog, njihove povezave pa ves sistem tako zapletejo, da gre za pravo skrivalnico trakov, njihovih smeri in načinov, kako ustvarjajo motive. ..." V razlagi pleteninate ornamentike se je Sagadin opiral predvsem na kombinacijo likovnih detajlov (Sl. 6), medtem ko na tem mestu poskušamo interpretirati ploskev z odnosi med zaključnimi trakovi. Za ta namen pa je padenski odlomek izjemno primeren, saj se strogo drži abstraktne geometrijske sheme. Razumevanje prepleta trakov je ob pristopu k rekonstrukciji nujno, ob nastajanju pa je imel preplet prav nasproten namen, saj naj bi zapletal gledalca v svoje mreže in mu s tem izključeval razumsko dojetje.

V nadaljnjem obravnavamo odlomke iz Padne in Krkavč in pri tem upoštevamo tudi plutej, skoraj popolno analogijo, iz bližnjega Gradeža (Gaberscek, 1978; Tagliaferri, 1981, 353, nr. 528, Tav. 189; Menis, 1988, fig. 19); pritegnitev te analogije je opravičena tudi kulturno-zgodovinsko. Zaradi strogo izvedenega ploskovnega geometrijskega motiva je ploskev na padensko-krkavškem primerku možno z veliko mero gotovosti zamejiti, saj so na obeh odlomkih (A in B) ohranjeni tudi deli robov, s čimer je rekonstrukcija ornamentirane ploskve bistveno olajšana. Na podoben način sta rekonstruirala vzorce npr. W. Sulser leta 1975 v Churu (Švica) in T. Marasović leta 1997 za splitski baptisterij (Hrvatska). Padensko ploščo-plutej zaključujemo s 4 dvojnimi krogi in ne morda s 6, 8 ali pa celo več krogi, tudi zaradi odlične analogije iz Gradeža (Sl. 7: Plutej iz Gradeža, dopolnjeno).

Motiv 'prestastega prepleta'⁷ je kot "sestavni" element našega tritračnega prepleta trakov že prepoznan. Motiv 'prest' nastaja z uvijanjem in prelomom (pregibom) traka, bližnje stikanje prelomov dveh 'prest' pa gledalca zavede, da si z vizualnim preskokom⁸ iz pre-

7 a

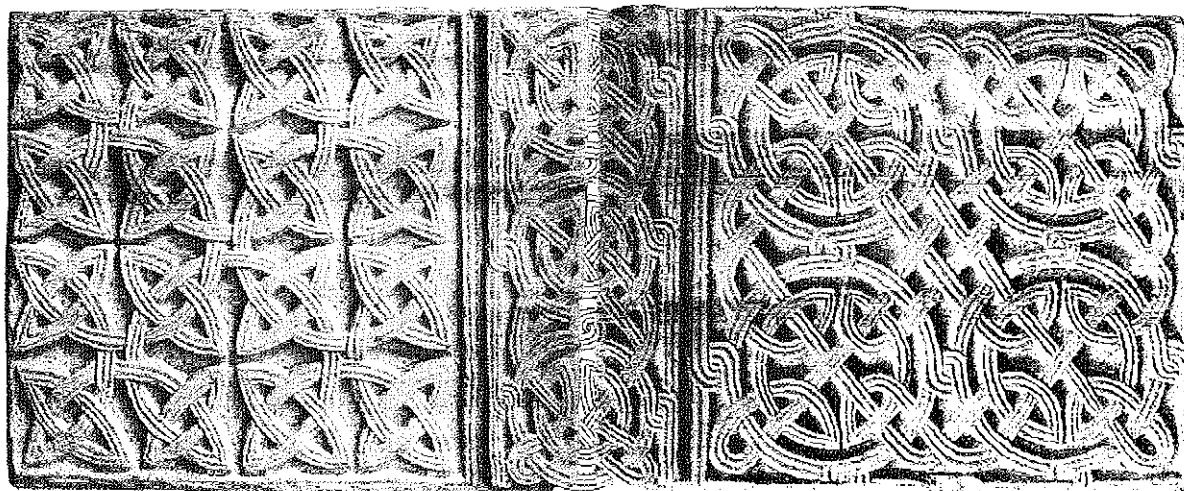
7 č

Sl. 5: Ploskovni ornament, motiva 7a in 7č (po: M. Sagadin, 1981).

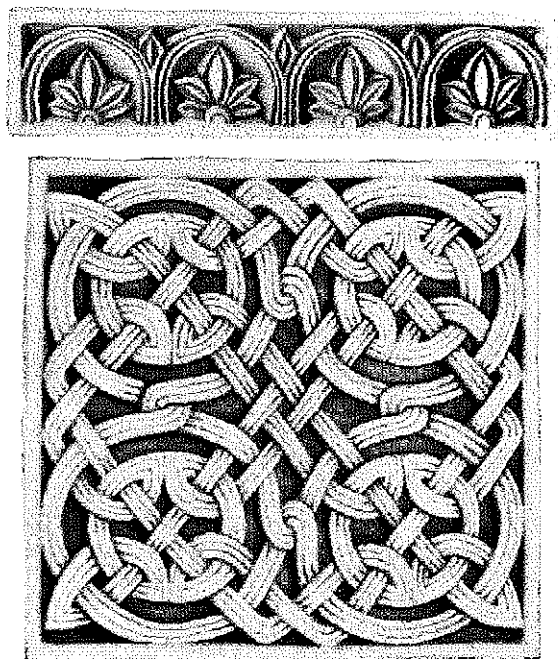
Fig. 5: Motivi ornamentali 7a e 7č, secondo M. Sagadin, 1981.

⁷ Izraz povzemamo po M. Sagadinu.

⁸ Podobno kot tisk s krompirjem v igri za zimske večere (Escher G. A. 1986. 9-11).

Sl. 6: Plutej iz Gradeža, dopolnjen iz dveh odlomkov.
Fig. 6: Pluteo di Grado, completato da due frammenti.

Sl. 7: Plutej iz Padne in Krkavč, rekonstrukcija (akvarel K. Gorup).

Fig. 7: Pluteo di Padna e Krkavče, ricostruzione (acquarello di Katja Gorup).

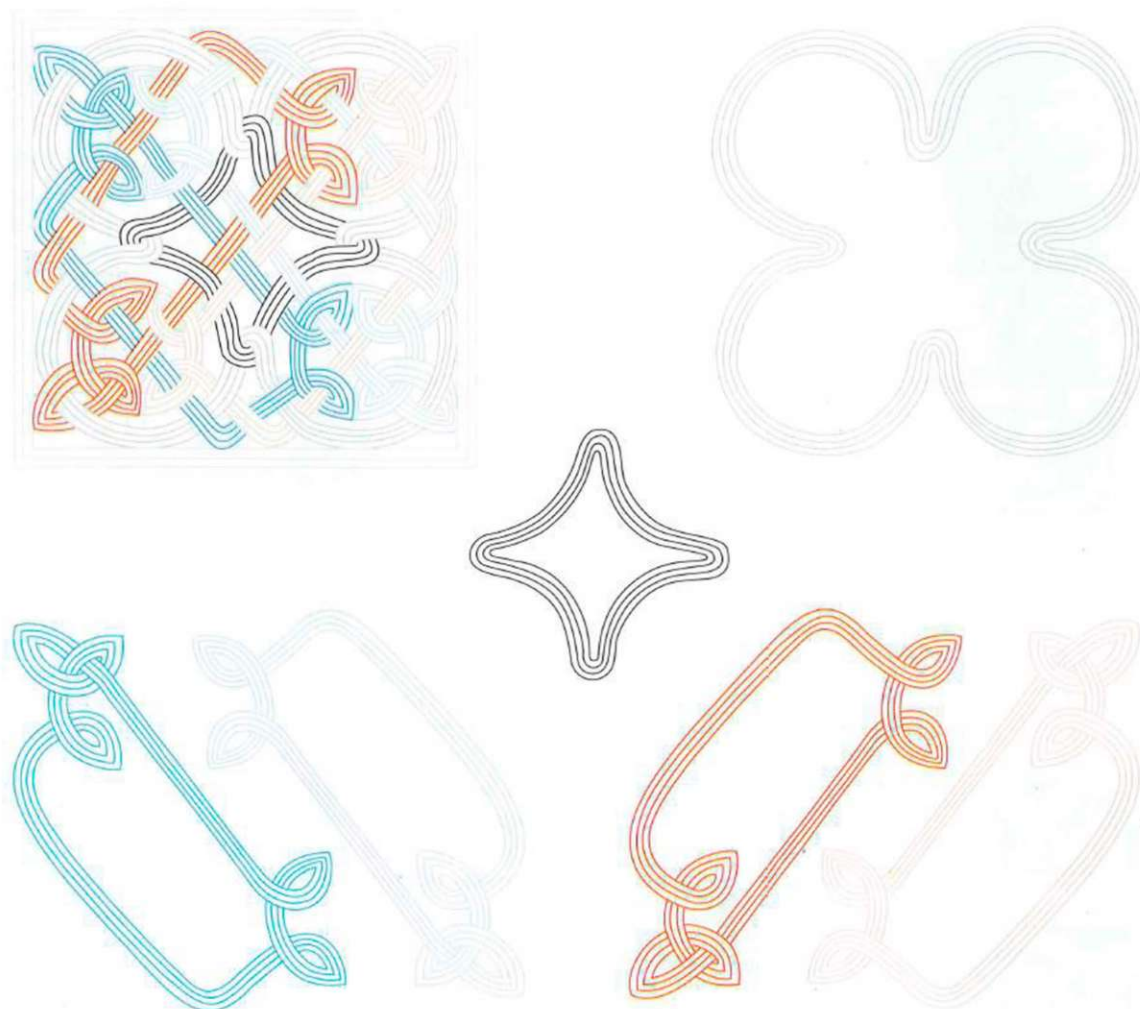
loma ene na prelom druge 'preste' ustvarja lastne kombinacije in ne sledi traku. V našem primeru 'preste', skupaj z ostalim prepletom, ustvarjajo gledalcu vtis štirih dvojnih (ali koncentričnih) krogov ('Scheinkreise') pri Küppers-Sonnenbergu (1972, 22-23, 38-39), torej privide kroga, ki se kot taki vtisnejo na raznih nivojih zavestnega in podzavednega sprejemanja celote. Že omenjena druga plošča iz Gradeža, kjer se pred gledalcem odvija igra devetih oziroma petih "prividnih" krogov, naše videnje podpira: krogi nastajajo na osnovi stikov in preskokov med še preprostejšimi elementi. Nazorno sliko ustvari šele barvanje, upošteva tudi pregibe traku, posameznih zaključenih trakov: vsiljuje se domneva, da so bili trakovi prvotno barvani (Sl. 8).

Omenjeni štirje krogi na naši plošči so povezani oziroma prepleteni tako, da celoten preplet iz 2 središčnih in 4 še posebej prepletenih trakov (Tr) zapolnjuje okvir in se delno spaja z njim. Z opisom konstruiranja ornamentalne ploskve smo se skušali približati klesarjevi zamisli oziroma njegovim postopkom.

Analiza naše plošče torej pokaže, da preplet vsebuje 6 zaključenih trakov, ki jih označimo s formulo

Tr 1Sr, Tr 1Ob, Tr 4(4↑, 4←, 4↓, 4→).

Na sliki 9 so trakovi narisano ločeno ob risarski rekonstrukciji pluteja iz Padne in Krkavč. Glede na dva centralno postavljena motiva (Tr 1 Sr, Tr 1 Ob) in kvadratno shemo ornamentalne plošče trak Tr 1 Sr predstavlja središčni lik – križ, medtem ko je Tr 1 Ob obodni, navzven "reflektiran" središčni križ. Prav razmerje med obema središčnima motivoma nam nakazuje os-

Sl. 8: Črtna risba: Ornamentalno polje pluteja iz Padne (in Krkavč) ter posamezni sestavni deli ornamenta: Tr 1-6.
Fig. 8: Disegno: campo ornamentale del pluteo di Padna e Krkavče e singoli segmenti costitutivi dell'intreccio: Tr 1-6.

novne principe izgrajevanja celotnega mrežnega ornamenta. Oba motiva sta si zrcalna in se dopolnjujeta ter nakazujeta zasuk. Motiv dveh medsebojno zasukanih kvadratov, tudi simboliko, obravnava že A. Schulte (Schulte, 1972, 207, Bild 27). Tudi zaradi interakcije obeh središčnih (in drugih) motivov pride do efekta "prividnih" enot.

Podoben odnos velja med štirimi zaključenimi trakovi **Tr 4**(↑, ←, ↓, →) dokaj nenavadne oblike, kjer se s preslikavo z zasukom (rotacija) in zamikom (translacija) ter zrcaljenjem en lik pretvarja v naslednjega. Ob robovih ornamentalnega polja se ravni trakovi v našem vzorcu reflektirajo tako, da je "vpadni" kot enak "odbojnemu", medtem ko se ločni deli za kratek ločni izsek zlijejo z robom. Na teh mestih pa se gradeški primerek, kot bomo videli, zaradi dodatnih zank razlikuje od našega.

Trakovi **Tr 4**(↑, ←, ↓, →) združujejo oba prej omenjena središčna trakova, od katerih eden, to je (**Tr 1 Ob**), pletenino tudi vpenja na okvir. Plutej iz Padne deluje nekoliko bolj lahkotno (ali prozorno) in "razumljivo" od zelo podobnega gradeškega, ki ima kar nekaj vozlov več! Pri gradeškem se namreč štirje zunanji "krogi" z dodatnimi (vsak po dva) vozli vpenjajo na (trotračni) okvir; tako se iz obodnega lika z zrcaljenjem preslikajo dodatni trakovi, **Tr 8** (a-h). V bistvu naš "reflektirani" trak **Tr 1 Ob** razpade tamkaj na samostojne trakove, ki vzorec vpenjajo na okvir in tudi sam okvir postane trotračen. Namesto tega se pri padensko-krkavški varianti pluteja zunanji trak teh krogov zlije z okvirjem na kratkem ločnem segmentu, kot smo že omenili; sam okvir torej ni trotračen, pa tudi preozek je. Podobno kot naš plutej tudi mali fragment iz Trsta, fragmenta iz Rožarja (Šonje, 1970, 68-71, T. III.1) in

Vižinade (Sl. 9)* in ena plošča iz Pulja ne poznajo dodatnih trakov **Tr 8 (a-h)**.

Dolgi ravni deli štirih trakov **Tr 4** se v središčih krogov in prav tako sredi plošče ne sekajo pod pravim kotom. Tako nastali motiv *andrejevega križa* pomaga pri prostorski orientaciji fragmentov, opazovalcu celotnega polja pa seveda tudi ta "nepravilnost" vzbuja posebne občutke. Smeri dolgih trakov ob tako nastalih "diagonalah" ornamentalnega kvadratnega polja ne vodijo v kote, pač pa nekolikanj v stran.

Sl. 9: Odlomek iz Vižinade.
Fig. 9: Frammento di Visinada.

G. A. Küppers-Sonnenberg je razstavitev ornamenta iz Gradeža⁹ na zaključene trakove nakazal že leta 1972 (Küppers-Sonnenberg, 1972, 40-41, 44, Abb. 43-47): avtorju sicer ni uspelo nakazati medsebojnega odnosa posameznih motivov, je pa prepoznal oblikovanje "navidezni krogov" prav pri prestastem motivu. Gradeški vzorec mu predstavlja ... *eines der reichsten, exaktesten und aussagestärksten Knotenornamente, die Musikalität dieser Ornamentik zeigen*.

Sl. 10: Odlomek iz Rožarja pri Vižinadi (Zavičajni muzej Poreštine).¹⁰
Fig. 10: Frammento di Rosario presso Visinada (Museo civico di Parenzo).

Oba gradeška pluteja (Tagliaferri 1981, 353, n. 528, 529, Tav. 189), eden je skoraj popolnoma analogen našemu, drugi pa s prvim tvori par glede na vmesni zrcalnosimetrični vzorec, pripisujemo opremi ene cerkve, po vsej verjetnosti kar cerkvi Sv. Evfemije v Gradežu.¹¹ Našo ploščo zasukamo glede na usmeritev andrejevega križa na prvem gradeškem primerku. Tudi velikost našega odlomka je skoraj enaka obema gradeškima, še zlasti, če se oziramo predvsem na ornamentalno polje (0,72 m). Tudi pri našem pluteju dopuščamo zgoraj izstopajoč ornamentiran pas, kot pri obeh gradeških. Rekonstruirana višina ornamentalnega polja padenske plošče znaša 0,71 m, širina prav toliko, rekonstruirana višina z robom pa 0,77 m. Kot zgornji izstopajoči zaključek bi po našem mnenju zelo ustrezal drugi fragment (Sagadin, 1977, št. 17: 0,79 x 0,18 x 0,11 m) iz Krkavč (od avgusta 2001 v pokritem hodniku ob ž.c. v Krkavčah). Skupna višina "padensko-krkavškega" pluteja s tem nastavkom vred bi tako znesla 0,72 m + 0,18 m = 0,90 m, kar je nekoliko manj kot pri analogiji iz Gradeža (ocenjena višina 1,06 m), če pa vračunamo še neohranjeni spodnji rob (okoli 0,05 m), bi se tudi po višini skoraj približal omenjenima dvema.

Milan Sagadin je padenski odlomek datiral na osnovi odlomka iz Brescie (Panazza, Tagliaferri, 1966, n. 178), ki je datiran "tra VIII e IX secolo", in na osnovi drugih analogij. Vzorec je na ohranjenem breščanskem odlomku enak našemu, je pa dosti slabše izveden; mere plošče po rekonstrukciji bi bile nedvomno manjše od naših analogij.

Odlično gradeško analogijo in njen par iz iste cerkve pripisujeta A. Tagliaferri (1981) in G. C. Menis delovanju patriarha Fortunata (Menis, 1988, Fig. 19-20), tako tudi naš primerek umestimo v prvo četrtino 9. stoletja, padenski plutej s tem uvrščamo tudi v kulturno-politično-cerkveno dogajanje: patriarh Fortunat – po rodu morda Tržačan – je vodil v Gradežu profrankovsko politiko (803-821), bil pa je tudi metropolit istrskih cerkva (*Venetiarum et Istriensium patriarcha*) ter leta 804 eden od pobudnikov, udeleženec in podpisnik "shoda" (Mannaresi, 1955; Filipi, 1994; Margetić, 2000) v kraju Riziano (*Rižan/Risano*), 3300 m vzhodno od Kopra, vsekakor v "territorium caprense" (Brancale, Decarli, 1988). Nekaj časa je škofoval v Pulju, a po vrnitvi v Gradež je razvijal intenzivno gradbeno dejavnostjo. Med drugim je vabil obrtnike-gradbenike, tudi klesarje, iz Francije. Patriarh naj bi umrl l. 824 v samostanu Moyenmoutier v Vogezih (Vosges) (Krahwinkler, 1992, 215-220).

9 Avtor sicer piše o 'Platte von Aquileia'.

10 Zahvaljujem se prof. M. Baldiniju (Zavičajni muzej Poreštine) za opozorilo o fragmentu iz Rožarja pri Vižinadi.

11 Trenutno privzemamo, da sta gradeška primerka v tamkajšnjem lapidariju pravilno orientirana.

Tako z Menisom in drugimi pripišemo Fortunatovi dejavnosti in času vsaj oba pluteja iz Gradeža, pa tudi plošče iz Trsta, Pulja in plošči iz Rožarja/Vižinade ter seveda odlomke iz Padne in Krkavč. V isto razdobje spada še nedvomno več ornamentiranih primerkov boljše kvalitete s Koprškega (Sagadin, 1977, n. 1-7, 22) in od drugod.

Na območju med Šmarjami, Padno in Krkavčami moramo iskati lokacijo neke dobro datirane cerkve iz prve četrtine 9. stoletja. Če upoštevamo še fragmente iz Sv. Štefana pri Semedeli in na stolpu cerkve sv. Marije v Šmarjah, moremo in moramo domnevati, da je na tem področju do začetka 9. stoletja še dokaj strnjena avtohtona romanska poselitev, podobno kot v ožjem koprskem teritoriju (Župančič, 1991; Vidrih Perko, Župančič, 2002). Področje je prečkala v rimskem obdobju cesta Trst – prehod čez reko Rižano – Šmarje – Hrib pri Krkavčah (miljnik) – dolina Dragonje in dalje čez reko Mirno mimo Vižinade proti Poreču, od tam pa proti Pulju; uporaba te ceste v okolici Šmarij, Padne in Krkavč v zgodnjem srednjem veku še ni potrjena.

Razpletanje našega pletenega vzorca odpira v razumevanju "zamotanih" ornamentov boljši uvid, pomaga pri opredeljevanju fragmentov in pri njihovi prostorski postavitvi. Po drugi strani pa nam s pomočjo

razstavljenih elementov približa tudi klesarjev pristop k izvedbi in nam dopušča ugibanje o možnih predlogah. Končno s prikazom kombinacije osrednjega in preostalih likov – nastali so z aplikacijo določenih matematičnih operatorjev, kot so zamik – translacija, sukanje – rotacija, in predvsem, zrcaljenje – lahko nakažemo procese, ki se dogajajo v gledalcu na različnih nivojih zavednega in predvsem podzavednega dojemanja vzorca kot celote (Ciompi, 1999, 116-117) in vzbujajo različne psihične procese, skratka imajo natančno preračunan psihološki učinek na opazovalca, tedaj vse-kakor vernika. Iz lastne izkušnje ob razstavi pleteninaste ornamentike v Pokrajinskem muzeju v Kopru leta 1977 vemo, da prihaja do globinskega dojemanja in tudi do povratnega učinka, še zlasti, ker smo preplete razstavili ob soju sveč, ki je "prividne" sestavine potenciral. A to bo predmet nadaljnjih raziskav.

Zahvalo sem dolžan: družini Lovrečič iz Padne, Mladenu Hvala iz Pazina, Mihaelu Goji iz Krkavč, Albertu Pucerju iz Padne, Brigitti Mader z Dunaja, Jožetu Hočevanju iz Portoroža, slikarki Katji Gorup, ter še mnogim drugim. Zahvala velja predvsem Nataši Tumpič iz Kopra, ki mi je grafično razpletla ta in še marsikateri problem.

DUE FRAMMENTI DI PIETRA CON ORNAMENTAZIONE ALTOMEDIEVALE DEI DINTORNI DI CAPODISTRIA*

Matej ŽUPANČIČ

Museo regionale di Capodistria, SI-6101 Capodistria, Via B. Kidrič 19

Università della Primorska, Centro di ricerche scientifiche di Capodistria, SI-6000 Capodistria, Via Garibaldi 1

e-mail: matej.zupancic@zrs-kp.si

RIASSUNTO

Il contributo esamina l'ornamentazione di due frammenti di pietra d'epoca altomedievale rinvenuti nei villaggi di Padna e Krkavče nell'Istria slovena. La loro ricostruzione grafica permette di stabilirne l'appartenenza ad un pluteo che, sulla base di un'analogia a Grado, è fatto risalire all'attività del patriarca gradese Fortunato. La decorazione, interamente geometrica, è composta da sei nastri a tre capi chiusi, due dei quali in posizione centrale e con un rapporto speculare particolare, mentre gli altri quattro, oltre a specularità e inversione, presentano una traslazione e rotazione comuni, senz'altro una proiezione speculare per segmenti.

Il pluteo risale al periodo immediatamente posteriore al placito svoltosi nell'anno 804 in località Riziano (Rižan/Risano), nei dintorni di Capodistria, al quale convenne pure il suo promotore, il metropolita istriano e patriarca di Grado Fortunato. Il ritrovamento di un rilievo con decorazione a intreccio, conferma l'ipotesi sulla presenza in questa zona di popolazioni e strutture amministrative autoctone, analogamente a quanto registrato per il territorio più strettamente di Capodistria nel ben noto Placito del Risano ("Territorium Caprense").

* Padna, chiesa di S. Biagio (Comune di Pirano); Krkavče, chiesa parrocchiale di S. Michele (Comune Città di Capodistria), Slovenia.

Il contributo viene pure ad integrare le altre opere sul rilievo a intreccio in Slovenia (Sagadin; Žvanut); la scomposizione del motivo geometrico e l'interpretazione della specularità e dell'inversione, della traslazione e della rotazione dei nastri aprono inoltre un nuovo campo di ricerca sulla percezione, a livello consapevole e inconsapevole, dell'intero ornamento.

Parole chiave: Alto Medioevo, IX secolo, età carolingia, archeologia, Padna, Slovenia istriana, Grado, decorazione a intreccio, ornamento, pluteo, patriarca Fortunato, percezione, simmetria

KRATICE

ACMTS – Atti del Civico Museo di storia e arte. Trieste.
ASAS – Academia Scientiarum et Artium Slovenica. Ljubljana.
Corpus – Corpus della scultura altomedievale: Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo. Spoleto.
Inventario 1935 – Inventario degli oggetti d'arte d'Italia 5, Prov. di Pola. Roma.
Čas. krit. znan. – Časopis za kritiko znanosti. Ljubljana.
Obavijesti HAD – Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva. Zagreb.
SHP – Starohrvatska prosvjeta. Split.
VS – Varstvo spomenikov (Journal for the Protection of Monuments). Ljubljana.
ZuZ n.v. – Zbornik za umetnostno zgodovino (Archives d'histoire de l'art), nova vrsta. Ljubljana.

LITERATURA

- Brancale, G., Decarli, L. (1988):** Aquarium Ribugiosium. Borgolauro, 14. Muggia, 37-46.
- Cammarata, M. L. (1979):** Scultura altomedievale della diocesi di Trieste. ACMTS, 10 (1978-1979). Trieste, 73-102.
- Ciampi, L. (1999):** Die emotionalen Grundlagen des Denkens.² Goettingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Escher (1986) = M. C. Escher art and science :** proceedings of the Int. Congress on M.C. Escher. Rome, 26-28 March. Amsterdam, North-Holland.
- Escher, G. A. (1986):** M. C. Escher at work. V: Escher, 1986, 1-11.
- Filipi, G. (1994):** Elementi linguistici slavi e preromanzi nella carta del Placito di Risano. Acta Histriae, 2. Koper, 31-36.
- Gaberscek, C. (1978):** Scultura in Friuli. L'Alto Medioevo. Dai Longobardi ai Carolingi. Mostra 1977. Pordenone.
- Knific, T., Sagadin, M. (1991):** Pismo brez pisave/Carta sine litteris, Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem. Ljubljana.
- Korošec, P. (1979):** Archäologisches Bild der karantanschen Slawen im frühen Mittelalter (Zgodnjesrednjevska arheološka slika karantanskih Slovanov). Opera ASAS, Cl. I: Hist. Et soc., 22/1-2; Inst. archaeol., 11/1-2. Ljubljana.
- Krahwinkler, H. (1992):** Friaul im Frühmittelalter. Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag.
- Küppers-Sonnenberg, G. A. (1972):** Flechtwerk, Knotenband und Knotendrachen. V: Flecht- und Knotenornamentik. Mosaiken (Teurnia und Otranto), Aus Forschung und Kunst. Bd. 16, Geschichtsverein für Kärnten. Klagenfurt, 9-136.
- Leiss, A. (1911):** Commenda o vescovato. Pagine Istriane 9. Capodistria, 249-253.
- Manaresi, C. (1955):** I placiti del "Regnum Italiae". Fonti per la storia d'Italia [ist. Storico italiano per il medio evo], 92. Roma.
- Marasović, T. (1997):** O krsnem bazenu splitske krstionice (=The Baptismal pool in the Baptistry of Split). SHP, III/24. Split, 7-56.
- Margetić, L. (2000):** L'istria bizantina ed alcuni problemi del Placito di Risano. V: Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese, ed. Rajko Bratož. (=Situla 39). Ljubljana, 81-95.
- Menis, G. C. (1988):** Cultura in Friuli durante l'età carolingia. Antichità Altoadriatiche, 32. Udine, 15-42.
- Panazza, G., Tagliaferri, A. (1966):** La diocesi di Brescia. Corpus, III. Spoleto.
- Sagadin, M. (1977):** Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji. Pokrajinski muzej, Katalog razstave. Koper.
- Sagadin, M. (1981):** Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji. ZuZ n.v., 17. Ljubljana, 33-65.
- Sagadin, M. (1991):** Krščanska motivika na staroslovanskih najdbah. V: Knific, T., Sagadin, M., 1991. Ljubljana, 36-46.
- Sagadin, M. (1997):** Early medieval art and craft activity in Slovenia. Hortus Artium Medievalium, 3. Zagreb-Motovun, 73-79.
- Schulte, A. (1972):** Das Mosaik von Otranto. V: Flecht- und Knotenornamentik. Mosaiken (Teurnia und Otranto): Aus Forschung und Kunst, Bd. 16, Geschichtsverein für Kärnten. Klagenfurt, 155-230.
- Šonje, A. (1970):** Novi nalazi starokršćanske arhitekture u Poreštini (Neue Funde altchristlicher und frühmittelalterlicher Architektur im Bereich von Poreč). Histria Archaeologica, 1/2. Pula, 53-87.
- Šribar, V. (1987):** I codici miniati altomedievali e la cultura carinziano-köttlachiana. V: Atti del Convegno Int. "Miniatura in Friuli crocevia di civiltà". Pordenone, 21-25.

- Šribar, V., Strenar L. (1972): Arhitektonski elementi z ornamentom pletenine v lapidariju PM v Kopru. Obavijesti HAD IV/V, Zagreb, 19-21.
- Sulser, W. (1975): Die geometrischen Grundlagen der Flechtbandornamente des 8. und 9. Jht.s aus Chur. Zeitschrift f. schweizerische Archäologie und Kunstwissenschaft, 32/3, Zürich, 221-231.
- Tagliaferri, A. (1981): Le diocesi di Aquileia e Grado. Corpus, X, Spoleto.
- Valič, A. (1964): Staroslovansko grobišče na blejskem Gradu. Situla, 7, Ljubljana.
- Valič, A. (1997): Triglav, Arheološki problem in vprašanja njegovih predstav. Kranj.
- Vicelja, M. (1993): Centric Compositional Scheme of the Early Medieval Slabs in Istria. V: Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu evropske tradicije. Posebno izdanje Zbornika Pedagoškog fakulteta. Rijeka, 165-175.
- Vidrih Perko, V., Župančič, M. (2002): Late roman amphorae from SW Slovenia and peninsula of Istra (NE Adriatic). 1° Int. Conf. on late roman coarse wares, cooking wares and amphorae in the Mediterranean (abstracts), Barcelona, 63.
- Zadnikar, M. (1960): "Padena". V: Konservatorska poročila, VS 7, 1958-59. Ljubljana, 188-189.
- Župančič, M. (1981): Koper in Izola. V: Spaseno arheološko blago Slovenije: 1945-1980. Ljubljana, Narodni muzej, 63-64.
- Župančič, M. (1991): Arheološko "Pismo brez pisave", v Narodnem muzeju/razstava o krščanstvu na Slovenskem. Primorski Dnevnik, 16.10. 1991. Trst, 9.
- Žvanut, K. (1999): Umetnostna produkcija med antiko in visokim srednjim vekom in problem njenega vrednotenja. ZuŽ n.v., 35, Ljubljana, 33-47.
- Žvanut, K. (2000): Likovna produkcija zgodnjega srednjega veka: med arheologijo in umetnostno zgodovino. Čas. Krit. znan. 28, št. 200/201. Ljubljana, 53-77.
- Žvanut, K. (2002): Pleteninasta plastika in poskus njene interpretacije. Annales 13, 2003, 2. Koper, 221-246.